

Om Mjöltorps by i forna dagar

Av Rut Hermansson

Författarinnan Rut Hermansson är född och uppvuxen i Mjöltorp. Här berättar hon om Mjöltorps by och om den forna bygdeindustrin kring Mjöltorpsfallen i ån mellan sjöarna Kogaren och Långgrammen. Här fanns fram till första decenniet av 1900-talet, då vattenfallen ersattes av Mjölrops kanal. Både sågverk, kvarn, mejeri och tegelslageri.

FORNTIDA MJÖLTORPS BY och nu Mjöltorps gård ligger mig varmt om hjärtat eftersom mina förfäder varit delägare av detsamma. Min farfars farfar, rusthållare Carl Adam Johansson, gick ur tiden omkring år 1822. Han är den som jag längst tillbaka i tiden vet var delägare i Mjöltorps by, och var född på 1700-talets mitt. Farfars far Johan Herman Carlsson läste fram sig år 1808, alltså var även han född på 1700-talet och delägare i Mjöltorps by.

FRAM EMOT 1830-talet blev dåvarande delägare av byn ense om en delning av densamma och delägarna då var Leonard Johan Gabrielsson, Anders Petter Nilsson, Johan Petter Jönsson, Karl Magnus Hallendorf och så min farfars far Johan Herman Carlsson.

UR PROTOKOLL från 1834 angående denna delning läser jag följande: År 1834 den 13 okt. inställer sig Commisions Lantmätare John Cornelius i Mjöltorps by, belägen i Calmar län, Södra Tjust Härad och i Hallingebergs Socken för att till följe av redan intagna förordnande verkställa Laga skifte på alla ägare till detta Rusthåll hvarmed efter å predikstolen i Hallingebergs kyrka den 28:de sistlidne september uppläst kungörelse sig inställa. Ja så kom då alla namnen på delägarna. Så vid genomläsning och fortsättning på flera protokoll finner jag att det tog tid och år innan denna bydelning blev klar och fastställd. Det var mycket noga vid delning av jord, skog, byggnader, kvarn, såg, mejeri och även en del i det på min tid kallade Kälkestads tegelbruk. Som eljest är en historia för sig själv som kanske tages upp en annan gång, ty jag minns även det mycket väl. Det sista protokollet på denna bydelning godkändes i maj 1835 och slutdatot blev den 17 februari år 1836.

UR EN DEL äldre papper om Mjöltorps by, som är daterade i juli 1753 talas det om gårdsgårdshängning med mera. Därav förstår vi att Mjöltorps gård har några sekler på sina axlar. Det är troligt att det redan då fanns förfäder till mig. Min farfars far har fört noggrann bokföring på Mjöltorp från år 1829 till 1843. Min farfar, rusthållare och organist Carl Johan Hermansson, som var född och uppväxt i Mjöltorps by åstadkom Bromåla gård omkring år 1840 genom 1/4 mantal Mjöltorp och 1/16 mantal Brotorp.

ÅR 1886 BLEV lantmätare kallad för att fastställa gränserna kring grenadiertorpet Lilla Mjöltorp. Farfar var vald av Mjöltorp att vara rusthållare, ty det hållas knekt till Kronan. En av farfars gamla knektar, Möller, berättade en gång för min nu bortgångne bror Folke, att en knekt låg på möte 30 dar om året på Hultsfreds slätt. När

så knekten kom hem från sitt möte så gick han alltid först in på Bromåla gårdsplan och sköt av ett par skott upp i luften, ty då fick rusthållaren veta att knekten var hemkommen. Under mötet fick rusthållaren bruka och sköta jorden på torpet åt den ensamma knekthustrun, som själv skötte djuren. Många med mig minns väl den siste knekten på torpet Lilla Mjöltorp, det var knekten Manfred. När rusthållaren upphörde fick knekten köpa och bruka torpet om han så önskade.

ÅR 1886 DEN 29 OKTOBER sålde min farfar C. J. Hermansson sitt deläggande, andel i Mjöltorp, liksom andelen i Mjöltorps mjölkvarn med tillhörande åbyggnader med inventarier, även såg med mera. Alla förmåner och rättigheter upphörde. Köpesumman var 5 000 riks, varav 2 000 kontant och 3 000 nästkommande april. Därmed försvann släkten Hermansson ur Mjöltorps gård på ett sätt, men inte på ett annat, ty år 1899 på eftervintern flyttade min far C.H. Hermansson med familj in i den så kallade Kvarnstugan, som en gång i tiden varit bostad till mjölnare och drängar. Jag blev den som först föddes i denna stuga, det fanns fyra pojkar förut och vi blev så småningom åtta syskon, en rätt stor familj, men vi hade tre rum och kök. Omkring år 1912-1913 flyttade vi från Kvarnstugan till den på andra sidan belägna stugan Åkerholm.

MÅNGA MINNEN LEVER KVAR hos mig under mina barnaår i Kvarnstugan under Mjöltorps gård. Det var Ankarsrums bruk, som då var ägare till gården Mjöltorp. Vi hade en hyra på 50 kr om året och så fri vedbrand, som vi själva fick avverka och frakta hem från skogen. Men först måste skogvaktare Åsberg syna ut vilka träd, som fick huggas ned, de blev stämplade och det blev oftast så kallade "hammarbjörkar", vresiga och svåra att hugga sönder, men gav god värme, som så väl behövdes i den mycket kalla stugan. Inte ovanligt att vattenhinken och kaffekokaren var isbelagda om mornarna.

MINA MEST INTRESSANTA MINNEN är från mina tidigaste barnaår till fram mot år 1910, då utgrävningen av Mjöltorps vattenfall påbörjades för sänkning av den ovanför belägna sjön Kogaren. Jag minns väl dammen över den alltid brusande forsen, ty som liten kröp jag ibland bitvis på dammen för att ej ramla i det kraftiga forsande vattnet. När vi först klev ut på dammen hade vi ett ålhus till höger med ett par stämbord, som ibland stod öppna. Hade man fallit i där, så hade det varit det samma som döden när vi kommit in i ålhuset. Så gick vi vidare på dammen över det brusande vattnet och över en timmerränna och så till sist på andra stranden rullade ett stort vattenhjul till tegelbruket, som låg på andra sidan ån. Tegelbruket, som gick under namnet Kälkestads tegelbruk, har sin historia som jag kanske kan återkomma till en annan gång, ty även det har jag i minne.

KVARNSTUGAN LIGGER KVAR än i dag, men förbättrad och renoverad, men så nedanför Kvarnstugan vid vattenfallet var det fordom liv och rörelse, ty det fanns såg, kvarn och mejeri som drogs av vattenkraft. Kvarnen brann ned omkring år 1899, ty mor berättade att det rök fortfarande ur kvarnhålet när mina föräldrar flyttade in i Kvarnstugan. Det s.k. "kvarnhålet" finns kvar än i dag, lite söder ut skulle mejeriet vara. Sågen låg liksom på en liten holme, men inget av detta fanns kvar, som jag

minns. Vad jag minns så är det den stora kraftiga källan som låg lite söder om både kvarn och Kvarnstugan. Den källan var som det finaste frysskåp. Den var inbyggd och stensatt. Den hade använts till mjölkkyllning till mejeriet och från vår familj sänkte vi alltid våra mjölkflaskor. Vatten därifrån bars från gården och från grannar och vid ösning måste det komma karlar från gården och hjälpa till, ty det var en stark vattenåder. Men tyvärr under kanalgrävning blev källådern avgrävd, men vid lågt vattenstånd kommer den fram än i dag under bron, som går över ån.

"PÄRAGROPA" LÅG TILL HÖGER på vår väg från stugan ner till källan, däri förvarades potatis, rotsaker, sylt och saft. Det var dubbla lämmar över gropen och en stege att gå ned på i gropen. Vid stark kyla fick vi sätta ned grytor med glöder och upphettade tegelstenar. Mina bröder och far förbättrade vår "päragrop", de stensatte den med s.k. slaggsten från Ankarsrums bruk. På senare år blev gropen ombyggd, så nu är det en dörr att gå in i.

DET FÖREKOM MÅNGA genvägar och stigar förr i tiden och då minns jag vägen som gick förbi källan söder ut och förbi en gammal byggnad "kasern", som låg änd med mjöltorpsbäcken, som rann ut i vår å. Vägen gick över bron över bäcken och så jämte det s.k. mjöltorpskärret och in genom en hage, där det var både kullar och dalar och så småningom upp på rätta landsvägen, den som går förbi Mjöltorps gård. Jo, vägen kom upp strax innan lilla stugan Lidhem. Det var min farfar, som på sin tid bröt denna väg, ty då slapp skjutsarna köra hela gatan upp till Mjöltorp och kröka mellan ladugårdar och andra uthus. På denna väg som jag talar om förekom en dalsänka, som på min tid kunde bli vattenfylld och då fick vi gå längre upp i hagen. Denna dalsänka finns än i dag och heter fortfarande "Sööket" av de äldre åborna.

KASERN, SOM JAG NÄMNER, hade troligen varit både husrum åt drängar och skötare av grisar, ty det föddes upp grisar. Det fanns ju både mejeri och kvarn. En del av kasern var bortriven, men det fanns två rum kvar med öppna spisar och i det ena hade far hyvelbänk och fiskredskap och i det andra rummet höll mor till vid byk. Det rummet-var sämre, men det fanns tak över huvudet och det var bra. Svinhuset hade också varit i närheten av kasern. Det fanns på sin tid en stor galt som tuggade sönder alla svinhoar av trä, därför tillverkades en stor ho av sten, som i mina barnaår låg stjälp på sidan och på vår vedbacke, den var bra som leke för oss barn.

DENNA FINA STORA SVINHO lever kvar än och finns uppe i trädgården på Mjöltorps gård och är verkligen värd att beskåda, ty det kunde utföras fina arbeten även förr i tiden.

När galtarna i forntida Mjöltorpsbyn envisades med att äta upp både maten och servisen så lät man tillverka en svinho i granit. Den höll och håller än i dag. Men nu tjänar den som prydnad i trädgården. Det är Rut Hermansson som ses på bilden.

MYCKET HAR HÄNT under år och tid och att Mjöltorp varit en by, det vittnade en del gamla stenfotar om i min barndom i den då ovanligt långa stora trädgården. I nedre änden och på andra sidan bäcken fanns det gamla stenfotar. Jag minns dock inte fler byggnader än den nedre till vänster där arrendatorn Smedberg då bodde. I den andra "nu huvudbyggnad och nybyggd" lite till höger upp, var på min tid endast bebodd av mågen till Smedberg, som bodde i ett rum och kök. De andra lägenheterna både på nedre och övre våningen användes dels till snickarebod och lagerrum till frukt.

TILL MEJERIET NERE vid ån kördes mjölk från byar och gårdar. Från byar och gårdar runt sjön Kogaren gick det på vintern bra att köra över den frusna sjön och på sommaren gick den lilla mjölkbåten Lilly, som ej kunde gå längre än till Lillyhamn. Påståendet att båten Lilly gick ner i vår å och ut i Långsjön är inte med riktigheten överensstämmande. Det gick inte att komma genom vår dammfors med timmer-ränna och rörelser. Nej, båten lade till vid sin hamn där och i närheten stugan Lillyhamn, som byggdes i senare halvsekllet av 1800. När Ankarsrum blev ägare till Mjöltorp och en skogvaktare behövde bostad byggdes Lillyhamn. Den i vår bygd mycket välkände båtsmannen och världsomseglaren Gustav Alfred Flink var med om att bygga stugan Lillyhamn. Flink hade varit med om två världsomseglingar, så han var van att klättra. Han var med träångkorvetten Vanadis när hon utförde en världsomsegling 1883-1885. Jag har hört Flink berätta om detta flerfaldiga gånger.

VÅRT GAMLA VEDSKJUL från min barndom finns kvar och jag tror mig veta, att det är lika som då. I samma hus fanns även höns hus, som var mycket kallt, så hus åt vår gris som vi kunde prata med när vi gick på "dass", ty det var bara en balk som skiljde oss åt.

JAG TALAR OM MJÖLTORPSBÄCKEN, som rinner ut från Gransjön, ner genom träd-gården och runt om och gick fordom under vägen. Sedan förekom ett vattenställe till djuren, som ibland vintertid kunde bli vattnade ute vid bäcken en lång vattenho. Visst var det svårt för korna när det var kallt och halt, men det grusades ibland. Bäcken fortsatte sedan utför och ned i vår å, men strax nedanför vattenstället var ett ålhus, som det kunde fångas fina ålar i allt som oftast. Vid utmynningen av bäcken till vår å, trivdes alltid gäddorna. Vår å var mycket fiskrik förr i tiden.

MINNS OCKSÅ ATT vid åkanten mellan vedboden och där kvarn legat, stack det ut ett grövre järnrör, så efter vad man kan förstå så hade det varit en vattenledning upp till gården med någon handpumpning. Röret som undersöktes av lantbrukare Albin Bäckmark sen han blev ägare av gården, kunde konstatera, att röret var upprostat. Jämte Mjöltorpsgatan till höger hade vi också en sandgrop med s.k. gjutsand, det kördes många, många lass till Ankarsrum.

SÅ HAR ÅR OCH TID GÅTT och Mjöltorp har ett släktled som nu tar vid undan för undan. Gården har också utökats och moderniserats till en praktgård och det är bara att önska gamla Mjöltorp lycka till i fortsättningen.

Texten digitaliserad av Bernt Johansson i september 2025